

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР «МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ»

ЗАТВЕРДЖЕНО
Т. в. р. директора НЦ «МАНУ»
А. НЕСТЕРЧУК
«16» вересня 2026 р.

ПРОГРАМА
спецкурсу
«СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ:
ІНСТРУМЕНТИ ТА ПЕРСПЕКТИВА»
у межах Всеукраїнського проєкту професійного розвитку педагогів
«МАН. Освітянська»

Київ – 2026

Розробник: Національний центр «Мала академія наук України».

Автор програми:

Олександра КОТЛЯР – методист лабораторії історичних наук НЦ «МАНУ», доктор філософії (032 «Історія та археологія»).

Напрямок підвищення кваліфікації: опанування сучасних підходів та методологічних інструментів для вивчення й викладання історії.

Термін дії програми: з 2026 до 2029 року.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Актуальність програми. Вивчення історії передбачає не лише успішне засвоєння знань про минуле, а й уміння організовувати та здійснювати пошукову роботу, критично працювати з інформацією та історичними джерелами, аналізувати й інтерпретувати історичні матеріали, а також застосовувати сучасні дослідницькі підходи. Динаміка розвитку історичної науки, зокрема постійне оновлення її методологічного інструментарію, розширення доступу до інтернет-ресурсів та оцифрованих першоджерел зумовлюють необхідність постійного оновлення підходів до як до вивчення, так і до викладання історії.

В умовах повномасштабної війни Росії проти України вивчення історії набуває особливого суспільного та загальнонаціонального значення. Знання про минуле мають формуватися не лише через засвоєння готової інформації, а й за допомогою організації самостійної роботи учнів з історичними джерелами та історіографією. Уміння здійснювати пошук джерел, аналізувати їх, зіставляти різні історіографічні інтерпретації та аргументовано формулювати висновки сприяють глибшому розумінню процесів і явищ минулого. Таким чином, важливим завданням педагога є навчити здобувачів освіти застосовувати такі підходи у роботі з історичним матеріалом та створювати для цього відповідні навчальні ситуації й завдання.

Розвиток історичної науки зумовив поширення дослідницьких перспектив, які дають змогу по-новому осмислити минуле. Зокрема, інтелектуальна історія досліджує ідеї, поняття та інтелектуальні практики людей минулого, глобальна та транснаціональна історія розширюють можливості аналізу історичних процесів через взаємозв'язки та взаємовпливи за межами окремих держав і національних історій. Окреме значення мають робота з біографічними матеріалами та звернення до проблематики історичної пам'яті. Опанування таких підходів дає педагогічним працівникам змогу розширювати методичний інструментарій та урізноманітнювати способи роботи з історичним матеріалом.

Зміст програми спрямовано на вдосконалення компетентностей, необхідних для професійної діяльності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти, через ознайомлення із сучасними підходами та методологічними інструментами історичної науки і формування практичних умінь їх застосування в освітньому процесі. Лекційна частина занять передбачає опрацювання інструментів пошуку, аналізу та критики історичних джерел, ознайомлення з такими дослідницькими перспективами, як інтелектуальна та глобальна історія, особливостями роботи з біографічними матеріалами та історичною пам'яттю. Практична частина програми передбачає застосування цих інструментів і підходів під час практикумів.

Програму розроблено відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 800 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2025 року № 1343 та від 24 грудня 2025 року № 1726), – у частині визначення вимог до програм підвищення кваліфікації, їх обсягу (тривалості), організації безперервного професійного розвитку педагогічних працівників, забезпечення практичної спрямованості програм, права педагогічних працівників на вибір суб'єкта підвищення кваліфікації та визнання результатів навчання.

Навчально-методичне забезпечення програми включає наукові та методичні матеріали, презентації, приклади історичних джерел, матеріали для практикумів, навчальні завдання, матеріали для самостійної роботи та підсумкового оцінювання результатів навчання.

Цільова група: педагогічні працівники закладів позашкільної освіти.

Обсяг (тривалість): 15 годин (0,5 кредита ЄКТС).

Особливості реалізації програми: програма реалізується дистанційно шляхом поєднання синхронного навчання у форматі лекційних і практичних занять з асинхронним опрацюванням навчальних матеріалів, виконанням самостійних завдань та проходженням підсумкового оцінювання.

Форма підвищення кваліфікації: дистанційна.

Мета підвищення кваліфікації: удосконалення компетентностей, необхідних для професійної діяльності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти щодо застосування сучасних підходів та методологічних інструментів історичної науки, роботи з історичними джерелами, використання сучасних дослідницьких перспектив та їх інтеграції в освітній процес.

Завдання підвищення кваліфікації:

поглибити знання про сучасні підходи та методологічні інструменти історичної науки;

удосконалити знання з питань пошуку, аналізу та критики історичних джерел;

поглибити знання про сучасні дослідницькі перспективи інтелектуальної, глобальної та транснаціональної історії;

поглибити розуміння можливостей роботи з біографічними матеріалами та проблематикою історичної пам'яті;

удосконалити вміння застосовувати методологічні інструменти історичної науки під час організації освітнього процесу;

розвинути вміння розробляти навчальні завдання на основі різних видів історичних джерел та сучасних дослідницьких підходів;

сформувати готовність інтегрувати сучасні дослідницькі перспективи в освітню та дослідницьку діяльність.

Перелік компетентностей, що вдосконалюватимуться: предметно-методична компетентність; інформаційно-цифрова компетентність; здатність до навчання впродовж життя.

Очікувані результати підвищення кваліфікації

За результатами навчання слухачі опанують знання та набудуть (удосконалять) уміння, навички і способи професійної діяльності щодо:

сучасних підходів та методологічних інструментів історичної науки;
пошуку, аналізу та критики історичних джерел;
застосування дослідницьких перспектив інтелектуальної, глобальної та транснаціональної історії;
роботи з біографічними матеріалами та історичною пам'яттю;
інтеграції сучасних методологічних підходів у освітній процес;
розробки навчальних завдань на основі різних видів історичних джерел;
визначення можливостей застосування сучасних дослідницьких підходів у власній професійній діяльності.

За результатами навчання слухачі:

знатимуть: сучасні підходи та методологічні інструменти історичної науки; принципи пошуку, аналізу та критики історичних джерел; особливості підходів інтелектуальної, глобальної та транснаціональної історії; можливості роботи з біографічними матеріалами та історичною пам'яттю;

умітимуть: здійснювати пошук та критичний аналіз історичних джерел, оцінювати їхню інформаційну цінність; працювати з біографічними матеріалами й темою історичної пам'яті; застосовувати сучасні дослідницькі перспективи під час роботи з історичними сюжетами; розробляти навчальні завдання на основі історичних джерел різних типів та видів; інтегрувати сучасні методологічні інструменти та дослідницькі підходи в освітній процес.

Система та критерії оцінювання результатів підвищення кваліфікації

Оцінювання результатів навчання здійснюється за виконанням завдань під час практичних і самостійних занять, а також за результатами підсумкового тестування. Програму вважають успішно опанованою за умови виконання обов'язкових завдань та отримання не менше 70 % від максимальної кількості балів за результатами підсумкового оцінювання.

Змістово-методичне забезпечення програми включає матеріали презентацій, історичні джерела, історіографічні матеріали, практичні завдання, матеріали для самостійної роботи, підсумкові тестові завдання та електронні інформаційні ресурси, що забезпечують досягнення очікуваних результатів навчання.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва навчальної теми	Лекційні заняття	Практичні заняття	Самостійна робота	Контрольні заходи	Усього
ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 1. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ					
Тема 1. 1. Інструменти роботи з історичними джерелами: пошук, аналіз та критика	1	–	1	–	2
Тема 1. 2. Проектування навчальних завдань на основі різних видів історичних джерел	–	1	–	–	1
Разом за тематичним блоком	1	1	1	–	3
ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 2. ПІДХОДИ ТА МОЖЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ					
Тема 2. 1. Інтелектуальна історія: предмет, методи та дослідницькі перспективи	1	–	1	–	2

Тема 2. 2. Інтеграція підходів інтелектуальної історії у навчальний курс	–	1	–	–	1
Разом за тематичним блоком	1	1	1	–	3
ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 3. ДОСЛІДЖЕННЯ БІОГРАФІЙ ТА ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ					
Тема 3. 1. Біографічний метод в історичному дослідженні: між індивідуальним досвідом і епохою	1	–	1	–	2
Тема 3. 2. Робота з біографічними матеріалами та формування образу історичної постаті	–	1	–	–	1
Разом за тематичним блоком	1	1	1	–	3
ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 4. ГЛОБАЛЬНА ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ					
Тема 4. 1. Глобальна історія як дослідницька перспектива та методологія	1	–	1	–	2
Тема 4. 2. Переосмислення історичних сюжетів через глобальну та транснаціональну оптику	–	1	–	–	1
Разом за тематичним блоком	1	1	1	–	3
Консультації	–	–	–	–	2

Підсумкове оцінювання (тестування)	–	–	–	1	1
Усього	4	4	6	1	15

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 1. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

Тема 1. 1. Інструменти роботи з історичними джерелами: пошук, аналіз та критика

Формування корпусу джерел для історичного дослідження. Пошук історичних джерел у відкритих бібліотеках та цифрових колекціях. Принципи критичного аналізу історичних джерел. Оцінювання інформаційних можливостей джерел.

Тема 1. 2. Проектування навчальних завдань на основі різних видів історичних джерел

Визначення можливостей використання історичних джерел різних типів і видів у навчанні. Добір джерел відповідно до мети й тематики заняття. Розроблення навчальних завдань на аналіз, зіставлення та інтерпретацію джерел. Формулювання запитань для аргументованого аналізу історичної інформації.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 2. ПІДХОДИ ТА МОЖЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

Тема 2. 1. Інтелектуальна історія: предмет, методи та дослідницькі перспективи

Інтелектуальна історія як напрям історичних досліджень: предмет, основні поняття та підходи. Інтелектуальна історія vs історія ідей. Можливості застосування підходів інтелектуальної історії у навчальній практиці.

Тема 2. 2. Інтеграція підходів інтелектуальної історії у навчальний курс

Виявлення можливостей застосування підходів інтелектуальної історії у навчальному процесі. Аналіз ідей, понять і концептів у контексті історичної епохи.

Розширення традиційних історичних тем та сюжетів із використанням підходів інтелектуальної історії.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 3. ДОСЛІДЖЕННЯ БІОГРАФІЙ ТА ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Тема 3. 1. Біографічний метод в історичному дослідженні: між індивідуальним досвідом і епохою

Біографічний метод в історичному дослідженні. Джерела та підходи до дослідження біографії. Біографія як спосіб дослідження взаємодії особистості та суспільства. Проблема репрезентативності біографії для розуміння ширших історичних процесів.

Тема 3. 2. Робота з біографічними матеріалами та формування образу історичної постаті

Аналіз матеріалів про життя та діяльність історичної постаті. Розроблення навчальних завдань для реконструкції біографії історичної постаті. Виявлення особливостей формування та трансформації образу історичної постаті в історичній пам'яті. Формулювання запитань, що розвивають критичне ставлення до образів історичних постатей.

ТЕМАТИЧНИЙ БЛОК 4. ГЛОБАЛЬНА ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ

Тема 4. 1. Глобальна історія як дослідницька перспектива та методологія

Глобальна історія як напрям і дослідницька перспектива вивчення минулого. Подолання національно-центричного бачення історичних процесів. Глобальна історія, всесвітня історія, транснаціональна історія. Особливості дослідження взаємозв'язків, взаємовпливів і взаємозалежностей між різними суспільствами та регіонами.

Тема 4. 2. Переосмислення історичних сюжетів через глобальну та транснаціональну оптику

Аналіз взаємозв'язків між подіями та процесами, що відбувалися в різних суспільствах і регіонах. Розгляд історичних явищ у ширшому просторовому та контекстуальному вимірі. Переосмислення традиційних історичних сюжетів з урахуванням транскордонних взаємодій, взаємовпливів і процесів.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Навчальна та наукова література

1. Городня Н. Глобальна історія, всесвітня історія і глобалізація. *Європейські історичні студії*. 2019. №14. С. 58-72.
2. Гоцуляк В. Історія, її методологія і історіографія як наукові та навчальні дисципліни. Навчальний посібник. Черкаси: видавець, Третяков О.М., 2016. 732 с.
3. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Київ: Ніка-Центр, 2012. 264 с.
4. Історичне джерелознавство: Підручник / Я. Калакура та ін. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
5. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. 566 с.
6. Колесник І. Глобальна історія. Історія понять. Київ: Інститут історії України, 2019. 348 с.
7. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. 374 с.
8. Caine B. Biography and History. London: Palgrave Macmillan, 2010. 153 p.
9. Eichsteller M. J., Davis H. H. Biographical Research Methods. London: SAGE Publications, 2022. 232 p.
10. Fernández-Armesto F. Approaches to Global History. To See the World Whole. London: Bloomsbury Academic, 2023. 376 p.
11. Howell M. From Reliable Sources: An Introduction to Historical Methods. Cornell: Cornell University Press, 2001. 207 p.
12. Iriye A. Global and Transnational History: The Past, Present, and Future. New York: Palgrave Pivot, 2012. 100 p.
13. Milligan I. The Transformation of Historical Research in the Digital Age. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 75 p.
14. Palti E. J. Intellectual History and the Problem of Conceptual Change. Cambridge: Cambridge University Press, 2024. 296 p.
15. Renders H., Haan de B., Harmsma J. The Biographical Turn: Lives in History. New York, London: Routledge, 2016. 222 p.

Інтернет-ресурси

1. «Жива історія»: онлайн-архів усноісторичних свідчень та візуальних джерел. Локальна історія. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/zhiva-istoriia-onlainovii-arkhiv-usnoistorichnikh-svidchen-ta-vizualnikh-dzherel/> (дата звернення: 10.09.2026).
2. Мультимедійне видання серії «Архів – школі». ЦДАЕА. URL: <https://tsdaea.archives.gov.ua/Publications/school-archive/> (дата звернення: 10.09.2026).
3. LIBRARIA – цифровий архів періодики. URL: <https://libraria.ua/> (дата звернення: 10.09.2026).
4. Europeana. URL: <https://www.europeana.eu/en> (accessed: 10.09.2026).

5. Library of Congress. World Digital Library. About This Collection. URL: <https://www.loc.gov/collections/world-digital-library/about-this-collection/> (accessed: 10.09. 2026).